

**Aleš Haman, *Nástin dějin české literární kritiky*,
Nakladatelství H & H, Praha 2000, 132 s.**

Nová publikace Aleše Hamana mj. zaplňuje citelnou mezeru českého knižního trhu ve filologické oblasti. Podobná syntetická práce o tuzemské literární kritice nebyla doposud sepsána; existují pouze dílčí studie, zastaralé přehledy a neméně již anachronické pokusy o hodnocení či vymezení dané problematiky. V tomto smyslu má Hamanova syntetická práce průkopnický význam, poněvadž spojuje (s přihlédnutím k potenciálním recipientům knihy, zvláště vysokoškolským studentům humanitních věd aj.) nezbytnou popularizační dikci se zasvěceným výkladem jednotlivých vývojových etap daného tématu.

Badatel měl nejednou velice nesnadnou volbu, jak si počínat, zpravidla však zvolil šťastné řešení: povytce se mu podařilo dokumentovat a demonstrovat proměny české literární kritiky na příkladu dobových polemik, které často vyznívaly jako určité mezníky kulturního vědomí; připomeňme alespoň klíčovou disputaci o povaze Máchova *Máje* a skrze dobové hodnocení této poémy odtud vyplývající fundamentální spor o obecné zacílení celé české společnosti a kultury. Tato metoda autorovi umožnila postupovat v chronologické posloupnosti a zároveň průběžně začleňovat do výkladu komplexnější otázky estetické, historické nebo politické. Literární kritika je především tvůrčí sférou a nejvýznamnější je v ní kreativní fenomén, v konkrétní recepci však mnohdy musí výrazně kompenzovat další společenské faktory, a proto se v ní zrcadlí směrnaté tendence historického období, mj. jejich prohlubování anebo překonávání.

V tomto směru lze Hamanovu práci skutečně uvítat. Zároveň je ovšem zapotřebí konstatovat, že sama interpretační disciplína „kritika kritiky“ nebo „historie kritiky“ má četná úskalí, diktovaná rovněž skutečností, že se postavení a pojetí literární kritiky v evropském kontextu proměňovalo (autor knihy to dobře zná i z vlastní zkušenosti), že např. literární kritika za romantismu měla pramálo společného s kritikou pozitivistickou, a ta byla zase programově mnohem „etičtější“ a „estétičtější“ než novodobá kritika sociologická (tj. vulgárně sociologická, tendenční), která přitom tvoří velice podstatný fenomén kultury 20. století (srov. pojmy proletářské umění, avantgardní koncepty, masová kultura) i v zemích liberální demokracie.

Aleš Haman ve své publikaci volí chronologický postup, leč svůj výklad – po úvodní studii – počíná ranou obrozenou literární kritikou. Pomíjí tudíž pomíjí dřívější postavení a poslání české kritiky literární, která zprvu měla především charakter kritiky historické a filologické; tehdy v ní ostatně dominoval beletristický žánr alegorie nebo traktátu atp. Též její genologická skladba byla jiná, nicméně právě na toto pojetí obrozené kritiky ve svých prvních pokusech o kritickou reflexi navazovala. Koneckonců s tím koresponduje i Hamanem citovaná Patočkova úvaha o povaze

estetického soudu, o tom, co je umělecké dílo, či o vymezení toho, co je esteticky správné a co nesprávné.

Ve zmíněné úvodní kapitole autor přichází s podnětnou typologií literární kritiky, přičemž odkazuje především na práce klasiků českého literárního myšlení – Arna Nováka, Otokara Fischera a Václava Černého. Možná však měla být zmíněna i pojetí jiná a výrazně odlišná (francouzská tradice, anglosaská tradice, ruská a samozřejmě německá, která měla největší vliv na vývoj a charakter literární kritiky v Čechách), o nichž badatel referuje pouze s ohledem na 20. století (Dufays, Mauron, Goldmann aj.). Naopak skoro zbytečná je tady zmínka o spisku Jiřího Hájka o literární kritice, zvláště když se k tomuto textu Haman pak už nevrací, především však tento spisek není metodologicky srovnatelný s ostatními citovanými pracemi!

Pisatel si tedy zvolil metodickou osu výkladu, na jejímž základě mohl charakterizovat peripetie české literární kritiky v různých historických a estetických periodách. Nicméně se v časovém sledu jeho souhrnných hodnocení vynořují žánrové problémy, které potom také mají vliv na definitivní podobu určité etapy. Někdy jde o samo pojetí literární kritiky, do níž nepatří pouze glosy a články v tisku, nýbrž i vrcholný literárněkritický žánr eseje, čili žánr, který se mnohdy ocitá na samém pomezí literatury a filosofie, literatury a estetiky atp. Z tohoto hlediska v Hamanově nástinu postrádám kupříkladu vytříbené eseje dekadenta a estéta Arthura Breiskyho. Možná je to právě v případě Breiskyho dáno badatelovou koncepcí: chápe totiž svůj nástin české literární kritiky převážně jako nástin literární kritiky bohemistické, což může někdy splývat, kolikrát to však není jedno a totéž. Zrovna jméno Breiskyho by v sousedství Miloše Martena, Arnošta Procházky a Jiřího Karáska ze Lvovic mělo figurovat. V jiném historickém období se tu přecházejí mlčením mj. „nebohemistické“ literární eseje Jana Čepa.

Jestliže je však Hamanův nástin vývoje či „příběhu“ české literární kritiky doveden až do konce třicátých let (tedy až do období potlačení literárního života za druhé světové války) s patřičnou precizností a přehledností, což je bezpochyby dáno i erudiicí a metodologickou suverenitou pisatele, zbývajícím časové období je již zpracováno problematičtěji. Ačkoli od roku 1939 nebo 1945 již uplynulo kolem šedesáti let, poválečný stav, vývoj a obecně situaci literární kritiky zde autor shrnul do jediné kapitoly; přitom kupříkladu časově srovnatelné období v 19. století analyzuje na nejméně dvakrát větší ploše. Tím ovšem vznikají i některé zbytečné nejasnosti nebo redukce. Reflektována by měla být rovněž kritika existencialistická, civilistická, surrealistická, po celé období 1945–1989 dochází ke zpozdilým, ale zdůrazňovaným reziduím avantgardních představ o proletářské kritice atp.

Sám Haman přitom veškerou problematiku tohoto dlouhého období dokonale zná a nejednou prokázal (v monografiích i v dílčích studiích) svou schopnost analytického shrnutí konkrétních sporných míst. Pomineme-li období protektorátu, následující časové úseky by si zřejmě vyžádaly kupříkladu tři samostatné kapitoly. V úvahu by připadala rekapitulace vývoje do roku 1969, pak situace kritiky v průběhu posrpnového dvacetiletí (s rozlomením na oficiální pojetí a nonkonformní tvorbu v samizdatu

a exilu), konečně (alespoň ve zkratce) postoje kritiky v devadesátých letech, kdy se už v Čechách v plné šíři konstituovalo tzv. postmodernistické pojetí literární kritiky. Hodnotová škála mezi letopočty 1945 a 1999 se může badatelům jevit různě, ale zřetelné vývojové předěly a proměny estetické normy mezi těmito časovými úseky se zdají být evidentní a vybízejí k zevrubnějšímu výkladu.

Až na dvě výjimky (ve výčtu) v této kapitole není uvedeno jméno prof. Aleše Hamana. I když je skromnost velkou ctností a autor se možná považuje v první řadě za literárního historika a teoretika, nicméně jeho podíl na české poválečné kritice (přibližně rokem 1960 počínaje) je nepopíratelný; sluší se z novějších časů připomenout alespoň Hamanovy kritické referáty v „Literárních novinách“, doteď i v „Nových knihách“ (před jejich zánikem), dále v „Tvaru“ atp. Badatel pochopitelně nemá v úmyslu sám se stavět na kritický „Olymp“, jeho významné postavení na scéně české literární kritiky je však zapotřebí aspoň v recenzi této publikace zdůraznit. Bez Hamanových kritických reflexí by totiž scénérie české literární kritiky byla značně neúplná.

Ani některé další výrazné osobnosti se prof. A. Hamanovi do jeho bohemistického vymezení literární kritiky nevešly: kupříkladu ponechává stranou esejistické komentáře Emanuela Frynty (mj. o Hrabalovi, Kolářovi) nebo eseje Jana Zábrany, které ovšem leží mimo oblast bohemistiky. Až v devadesátých letech v knižních soubojích vycházely kritické reflexe z pera Ivana Slavíka. Přitom jejich dílo má ve sféře českého kritického myšlení o literatuře větší význam než takové figurky (byť škodlivé) jako Gustav Bareš, Václav Pekárek nebo František Nečas. Nejde o žádné kádrování naruby, ale význam těchto osob ve vývoji české literární kritiky je skutečně mizivý a zanedbatelný. Takový Vítězslav Ržounek byl učiněným postrachem doby, leč kdo o něm dnes ještě něco ví, když nenapsal nic, co by mělo charakter estetického soudu, nikoli ideologického odsudku nebo naopak chvalo zpěvu? Zmínku by si možná zasloužili i další, například liberecký Milan Exner, z mladších českobudějovický Michal Bauer a olomoucký Igor Fic. A jsou-li uvedeni tzv. novinoví recenzenti (až po vydání knihy na sebe výrazně upozornil Radim Kopáč, též pilný editor mladé tvorby), z vyhraněných pisatelů by si připomenutí zasloužil i subtilní glosátor básnické tvorby Rudolf Matys.

Přes tyto polemické poznámky, které se vesměs vztahují pouze k závěrečné kapitole badatelovy práce, je Hamanův nástin vývoje české literární kritiky potřebnou prací, která doajista může inspirovat i příští pokusy o rekapitulaci tohoto tématu. Česká literární kritika si to bezpochyby zaslouží – možná znovu z Hamanova pera.

Vladimír Novotný, Plzeň